

УДК 336.6

Житар М.О.*заступник директора
навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи
Університету державної фіскальної служби України***Зелінська В.С.***здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи
Університету державної фіскальної служби України*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА УПРАВЛІННЯ НИМ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану формування інвестиційного портфеля банків України та управління ним, а також проблемам активізації цього виду діяльності. Запропоновано п'ять груп проблем участі вітчизняних банків в інвестиційних процесах.

Ключові слова: банк, інвестиції, інвестиційний портфель, кредитно-інвестиційний портфель, цінні папери.

Житарь М.О., Зелинская В.С. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКОВ УКРАИНЫ И УПРАВЛЕНИЯ ИМ: ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ

Статья посвящена анализу современного состояния формирования инвестиционного портфеля банков Украины и управления им, а также проблемам активизации этого вида деятельности. Предложены пять групп проблем участия отечественных банков в инвестиционных процессах.

Ключевые слова: банк, инвестиции, инвестиционный портфель, кредитно-инвестиционный портфель, ценные бумаги.

Zhytar M.O., Zelins'ka V.S. ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF FORMATION AND MANAGEMENT OF THE INVESTMENT PORTFOLIO OF BANKS OF UKRAINE: PROBLEM ASPECTS

The article is devoted to the analysis of the current state of formation and management of the investment portfolio of Ukrainian banks, as well as the problems of activating this type of activity. Five groups of problems of participation of domestic banks in investment processes are offered.

Key words: bank, investments, investment portfolio, credit and investment portfolio, securities.

Постановка проблеми. В українських банках інвестиційні операції паперами за значимістю та розмірами посідають друге місце серед активних операцій банку після кредитування. Хоча надання кредитів залишається основною функцією банків, все частіше менеджмент переглядає структуру активів з метою збільшення питомої ваги інвестиційного портфеля в сукупних активах. Такі структурні зрушення обумовлені двома групами факторів. З одного боку, це недоліки, які притаманні кредитним операціям (кредити – найбільш ризикова частина активів банку, які мають низьку ліквідність і не можуть бути швидко повернуті тоді, коли банку необхідні кошти); з іншого боку, портфель цінних паперів виконує низку важливих функцій, що і спонукає банки до перегляду структури активів на його користь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та розвитку фондового ринку, управління та формування інвестиційним портфелем розглядаються на теоретичному та методологічному рівнях у фундаментальних роботах таких вітчизняних вчених, як М.Ю. Алексєєв, Б.І. Альохін, В.Н. Амітан, А.І. Амоша, О.І. Береславська, Т.А. Васильєва, О.В. Васюренко, О.Д. Вовчак, Н.І. Волкова, М.О. Житар, Л.А. Ключко, М.О. Кужелев, Б.Л. Луців, О.В. Пернарівський, Л.О. Примостка, Б.В. Самородов, І.О. Шкільник, та таких зарубіжних науковців, як Т.Дж. Уотш, К. Паррамоу, В. Шарп, Г. Александер, Г. Марковіц, Е. Хербест.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану формування інвестиційного портфеля банків України та управління ним, а також виявленні проблемних аспектів цього виду діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні діяльність, пов'язана з інвестиціями, реа-

лізується через налагоджену систему фінансових інститутів, але ключову роль тут відіграє банківська система. Займаючись кредитно-інвестиційною діяльністю, банки виходять на інвестиційний ринок як особливі суб'єкти, які виконують не стільки роль інвестора, скільки роль посередника, який акумулює на ринку тимчасово вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб та трансформує їх у кредитні ресурси інвестиційного призначення. Участь банків в інвестиційних процесах сприяє рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними сферами підприємницької діяльності.

Розмір інвестиційних ресурсів банків на інвестиційному ринку характеризується насамперед величиною кредитно-інвестиційного портфеля як основної складової активів банку і показника напрямів його діяльності щодо отримання доходу. Економічною основою нарощування кредитно-інвестиційного потенціалу банківської системи є валові заощадження [1].

Так, динаміка сукупних активів протягом останніх восьми років відчувала динамічний ріст (табл. 1, рис. 1). Незважаючи на істотне уповільнення збільшення величини банківських активів до 2010 р., з початку кризи банки наростили їх величину на 111,1%.

Загалом за загального зростання сукупних активів банків їх вкладення в цінні папери збільшувались меншими темпами. Найбільший темп росту спостерігався в січні 2011 р., коли він становив 212,4%.

У 2010-х рр. спостерігається динаміка до зниження вкладень в цінні папери, що пов'язане як з несприятливими політичними та макроекономічними умовами, так і з антикризовою політикою в банківській сфері, пов'язаній з використанням всіх

резервів для підвищення стабільності, надійності та ефективності. Однак вже з січня 2011 р. темпи зростання вкладень у цінні папери помітно прискорилися і склали 93,97 млрд. грн.; до початку 2012 р. цей показник склав 104,11%, 2014 р. – 186,85%. Це стало результатом пошуку банками ефективного розміщення грошових ресурсів в умовах потепління щодо виходу з кризи. В результаті у III кварталі 2017 р. частка цінних паперів у портфелі активів банків склала 20,97% (рис. 1).

Незважаючи на помітні темпи зростання вкладень банків у цінні папери, їх питома вага у складі активів банків за 2010–2017 рр. мала позитивну тенденцію, що дає право стверджувати, що вітчизняні банки приділяють увагу інвестиційній діяльності, але традиційні операції та послуги залишаються пріоритетними.

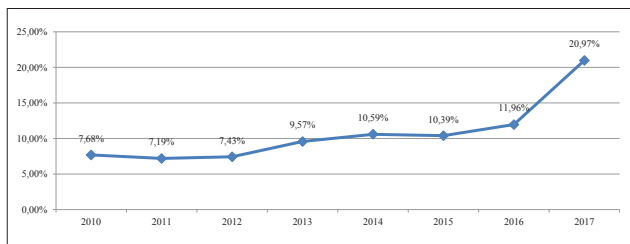

Рис. 1. Питома вага інвестицій у цінні папери у складі активів банків України

Найменший обсяг інвестицій в активах банків спостерігався у 2011 р., коли він становив 7,19%, а найбільший – у 2017 р., коли він займав п'яту частину обсягу активів.

Кредитно-інвестиційний портфель (КІП) є основним показником, який дає змогу більш повно охарактеризувати діяльність банків у сфері інвестиційного кредитування. У табл. 2 представлено Топ-10 українських банків, що мають найбільші обсяги цінних паперів у структурі кредитно-інвестиційного портфеля у червні 2017 р.

Станом на червень 2017 р. вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції по банківській системі становили 352 197 млн. грн., а на аналізова-

них нами 10 банків припадають 141 984,4 млн. грн., що становить 40,3% від загальних вкладень у цінні папери. У III кварталі сукупна частка державних цінних паперів у чистих активах банків не змінилася (26,2% з нарахованими доходами). Зростання ОВДП в активах банків компенсоване зменшенням обсягу депозитних сертифікатів НБУ на 16,8 млрд. грн., або на 31,4%. У структурі чистих активів кредити бізнесу та населенню зросли на 0,4 в. п. та 0,3 в. п. за квартал відповідно [3]. Структура чистих активів представлена на рис. 2.

Як бачимо, на інші цінні папери припадає не більше 1–2%, найбільша частка, як і зазначалось, припадає на кредити фізичним особам (ФО) та юридичним особам (ЮО): у 2013 р. вона становить 62,1%, а у 2017 р. – 42,0%. Це пояснюється тим, що зросли обсяги цінних паперів у структурі чистих активів.

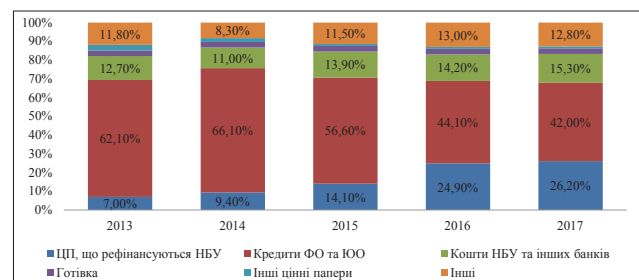

Рис. 2. Структура чистих активів сектору за складовими за 2013–2017 рр. [3]

Більш детальний аналіз показав, що участь українських банків в операціях на ринку цінних паперів нерівнозначна. Зберігається тенденція, що найбільш активно на ринку цінних паперів працюють банки 1-ї групи, в яку входять найбільш великі за розміром активів і власного капіталу банки, такі як «Перший Український Міжнародний банк», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрсоцбанк», «Промінвестбанк», а також державні банки, такі як «Ощадбанк», «Укресімбанк», «Укргазбанк» [4]. Найбільший показник за першою групою банків спостерігався на початку 2014 р., коли він склав 78,6%. Найменші показ-

Таблиця 1

Активи банків України на кінець 2010 р. – III квартал 2017 р., млрд. грн. [58]

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	III кв. 2017 р.
Кількість банків	175	175	174	180	145	117	96	88
Активи банків	1 090	1 212	1 264	1 409	1 477	1 571	1 737	1 756
Цінні папери в портфелях банків	83,7	87,14	93,97	134,87	156,39	163,15	207,7	368,26

Таблиця 2

Топ-10 українських банків, що мають найбільші обсяги цінних паперів у структурі КІП станом на червень 2017 р, млн. грн. [2]

Банк	КІП	Міжбанківські кредити	Комерційні кредити	Цінні папери	Частка, %
«Приватбанк»	333 700,41	50,00	225 937,71	107 712,70	32,28
«Райффайзен Банк Аваль»	59 526,3	266,66	46 263,77	12 995,87	21,83
«ОТП Банк»	28 205,55	342,58	22 934,06	4 928,91	17,47
«Альфа-Банк»	35 834,43	267,31	32 262,21	3 304,91	9,22
«Міжнародний Інвестиційний Банк»	5 302,55	0,00	2 337,15	2 965,40	55,92
«Кредобанк»	10 150,97	28,00	7 195,60	2 927,37	28,84
«ІНГ Банк Україна»	8 785,08	9,83	6 275,19	2 500,06	28,46
«Укрсоцбанк»	39 674,83	833,52	36 592,43	2 248,88	5,67
«Правексбанк»	2 396,57	155,51	739,95	1 501,11	62,64
«Universal Bank»	4 604,82	0,00	3 705,63	899,19	19,53

ники, як правило, припадають на 4 групи банків і складають в середньому близько 5%. Із загального числа діючих на початок 2017 р. банків 33 банки не мали інвестицій в цінні папери, і всі ці банки входять в 3 і 4 групи.

На рис. 3 представлена динаміка значень нормативів Н11 та Н12 банками України протягом 2010–2017 рр.

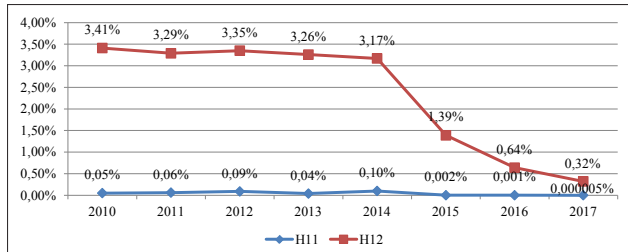

Рис. 3. Динаміка значень нормативів Н11 та Н12 по банківській системі за 2010–2017 рр. [5]

Протягом аналізованого періоду значення нормативу інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) має тенденції до зменшення від 0,05% до 0,000005% і жодного разу не перевищує достатнє значення. Норматив загальної суми інвестування (Н12) також знижується, а у 2017 р. становить 0,32%, коли у 2010 р. він дорівнював 3,41% і також не перевищує достатнього значення. Хоча економічні нормативи Н11 та Н12 не перевищують достатніх значень, але це не пояснює ситуацію окремо по кожному банку, проте це свідчить про мінімізацію ризиків банками під час здійснення інвестиційної діяльності.

Проведений аналіз підтвердив, що сьогодні особливо гостро постає проблема активізації інвестиційної діяльності. Банківська система України протягом останніх декількох років знаходиться у кризовому стані, що зумовлене сировинною моделлю розвитку національної економіки, постійним дефіцитом довгострокових банківських ресурсів, диспропорціями банківських балансів та неефективними діями монетарного регулятора, що, зрештою, призвело до трикратної девальвації гривні, вразливості банків та їхніх клієнтів до валютних шоків.

У звіті «Глобальний індекс конкурентоспроможності 2016–2017» Україна посідає останнє місце серед 138 держав за показником «Надійність банків», 116 місце за показником «Доступність фінансових послуг» та 112 місце за показником «Легкість доступу до кредитів» [6].

Так, проблеми участі вітчизняних банків в інвестиційних процесах значною мірою пов'язані зі специфікою становлення та розвитку банківського сектору в Україні, що визначає необхідність аналізу участі банків в інвестуванні економіки у взаємозв'язку з процесом формування банківської системи України. Виходячи з цього, вважаємо доцільним виділити такі групи проблем.

Перша група проблем пов'язана з дослідженням макроекономічних умов і чинників зміни характеру інвестиційної діяльності, основних напрямів розвитку банківської системи і кредитного ринку, виявлення причин і наслідків інвестиційної кризи в Україні. Нині макроекономічна ситуація не сприяє активній інвестиційній діяльності банків, що зумовлене слабкою конкурентоздатністю значної частини вітчизняних підприємств. Інфляція витрат, деформуючи структуру ціни, підвищуючи ресурсну складову, викликає зростання цін. Крім того, негативно

позначаються на процесах інвестування неплатежі, що порушують нормальний відтворювальний цикл.

Підтвердженням цього є Інфляційний Звіт НБУ за жовтень 2017 р., де, згідно з даними НБУ, споживча інфляція прискорилася до 16,4% р/р у вересні 2017 р. (із 13,5% у травні 2017 р.). Базова інфляція прискорилася до 7,7% р/р у вересні (порівняно з 6,5% р/р у травні) внаслідок посилення впливу вторинних ефектів від підвищення цін на сирі продукти, збільшення виробничих витрат, а також пошавлення споживчого попиту. Небазова інфляція також прискорилася та становила 25,7% р/р у вересні (20,7% р/р у травні), хоча очікувалося її незначне уповільнення. Це насамперед зумовлене вищими темпами зростання цін на сирі продукти [7].

Друга група проблем залежить від характеру та обсягу сформованої ресурсної бази. Нині банкам ще не вдалося залучити значні обсяги довгострокових ресурсів, що гальмує інвестиційну активність банків. Сьогодні більшість банків не має у своєму розпорядженні достатньої власної бази для великих і надійних інвестиційних вкладень.

Тому важливими проблемами активізації інвестиційної діяльності банків є вкрай низькі розміри власного капіталу багатьох українських банків, незадовільна структура і якість пасивів, їх переважаючий короткостроковий характер, незбалансованість структури активів і пасивів.

Так, на кінець 2017 р. загальний розмір капіталу банків становить 170 389 млн. грн. (13,28%) від усього обсягу пасивів. В Україні суттєве нарощування капіталу банків за ринкових умов не відбувається і через те, що рентабельність банківського капіталу є невисокою і становить 1,31% на кінець 2017 р. Варто зауважити, що близько 90% усієї потреби в грошових ресурсах для активних операцій банків, зокрема інвестицій, покривається за рахунок залучених коштів, основну частину яких становлять депозити. Водночас у структурі зобов'язань кошти корпорацій та населення за III квартал 2017 р. зросли на 1,0 в. п. до 76,2%.

Третя група проблем залежить від створення сприятливих умов для здійснення банками інвестицій, що тісно пов'язане з макроекономічною політикою держави. До головних засобів або інструментів державного регулювання банківської інвестиційної діяльності належать правові інструменти (закони і законодавчо-нормативні акти) та економічні інструменти (важливі грошово-кредитної політики; важелі податкової політики; використання іноземних інвестицій, портфельні інвестиції; державні гарантії тощо).

Державне регулювання банківського фінансового інвестування набирає все чіткіших форм і методів, а також має всі перспективи дієво впливати на ефективність банківських інвестицій. Однак в державі практично відсутні механізми, які б чітко регулювали спільну діяльність банків та держави у сфері інвестування, а також розподіл між державою та комерційними банками ризиків за довгострокових інвестицій [8].

Так, найвагомішу частку капітальних інвестицій (96,7% загального обсягу) освоєно в матеріальні активи, з яких у будівлі та споруди спрямовані 48,4% усіх інвестицій, у машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби – 44,3%. У нематеріальні активи вкладені 3,3% загального обсягу капітальних інвестицій. На капітальний ремонт активів спрямовані 25,6 млрд. грн. капітальних інвестицій (7,8% від загального обсягу).

Відповідно, з огляду на слабкий інвестиційний потенціал виникає четверта група проблем, а саме низька активність банків у фінансуванні інвестиційної діяльності. Згідно з даними НБУ більшість банківських інвестицій сьогодні здійснюється у формі інвестиційних кредитів. Так, питома вага кредитів інвестиційного характеру в складі кредитного портфеля банків має досить незначну частку порівняно з обсягами коштів, які надаються з метою фінансування поточної діяльності [9].

Існує й п'ята група проблем, які пов'язані з недостатнім асортиментом інвестиційних продуктів банків України. Аналіз показує, що продукти інвестиційного банкінгу здебільшого розвинуті у найбільших і великих банках, які обслуговують різні категорії клієнтів, а саме корпоративних, індивідуальних клієнтів, фінансово-кредитні установи, місцеві органи влади (з питань супроводження емісії муніципальних цінних паперів). Разом з інвестиційним кредитуванням та вкладенням коштів у корпоративні цінні папери банки цих груп здійснюють андеррайтинг, виконують функції зберігача цінних паперів, здійснюють брокерське та дилерське обслуговування, а також низку послуг щодо супроводу інвестиційної діяльності клієнтів.

Малі та середні банки, як правило, здійснюють інвестиційне кредитування, а також брокерську, дилерську діяльність та функції зберігача цінних паперів. Таку ситуацію можна пояснити тим, що банки цих груп володіють набагато меншими ресурсними та організаційними можливостями порівняно з найбільшими та великими банками, а також відсутністю у них ліцензій на здійснення таких послуг та, відповідно, кваліфікованих спеціалістів у сфері інвестиційного банкінгу.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз підтвердив, що проблемами, які створюють перешкоди на шляху активізації банківської діяльності в інвестиційному процесі, є низька капіталізація банківської системи загалом, існування значної кількості дрібних банків. Так, згідно з даними НБУ, на 20 найбільших банків припадає 91,1% чистих активів, тоді як на решту 68 – лише 8,9%. Позиції державних банків поступово укріплюються. За III квартал їхня частка в активах зросла на 0,4 в. п. унаслідок докапіталізації «Приватбанку» і, відповідно, в депо-

зитах ФО. Це викликане необхідністю несення емітентами суттєвих витрат, пов'язаних із залученням фінансових ресурсів; низьким рівнем інвестиційної привабливості більшості емітентів та їхніх інвестиційних проектів; слабкими можливостями вітчизняних банків і підприємств щодо виходу на зовнішні фінансові ринки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ляхова О.О., Шокало Т.П. Кредитно-інвестиційний портфель банків та його вплив на фінансування інвестиційних проектів в Україні. Економічний часопис – XXI. Гроші, фінанси і кредит. 2011. № 5–6. С. 58–61.
2. Офіційний сайт Finance.ua про гроші. URL: <https://finance.ua/>
3. Огляд банківського сектору: Національний банк України. 2017. № 5. С. 1–12. URL: <https://bank.gov.ua/43970>.
4. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://bank.gov.ua>.
5. Значення економічних нормативів в цілому по системі: Національний банк України. 2010–2017 рр. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/&cat_id=3479859.
6. Пурій Г.М. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. Фінансовий простір. 2017. № 3(27). С. 41–47. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1703/17pgmbsu.pdf>.
7. Інфляційний звіт: Національний банк України. Жовтень 2017. С. 64. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/21>.
8. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні. Кредитвест. 2006. № 11. С. 20–22.
9. Пшик Б.І., Печенко О.О. Актуальні проблеми розвитку банківської інвестиційної діяльності в Україні. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2014. Вип. 2. С. 24–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_2_5.
10. Кужелев М.О., Житар М.О. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 176 с.
11. Житар М.О. Стан та перспективи розвитку фондового ринку в умовах фінансової нестабільності економіки України. Економіка і організація управління. 2016. № 1(21). С. 93–101.
12. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. 348 с.
13. Самородов Б.В., Азаренкова Г.М., Мельниченко О.В. Моніторинг показників діяльності банку для підвищення його кредитоспроможності. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 12(162). С. 356–368.
14. Береславська О.І. Діяльність банків на ринку цінних паперів України. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. № 2. С. 21–30.